

**THE OXUS
SOCIETY
FOR CENTRAL
ASIAN AFFAIRS**

**ДИАЛОГТЫҢ
ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ:
KAZAKHSTAN FUTURES**

ДИАЛОГТЫҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ: KAZAKHSTAN FUTURES

Бұл есеп Қазақстандағы АҚШ елшілігінің қаржылық қолдауымен «Kazakhstan Futures» бағдарламасы аясында жарияланды

THE OXUS SOCIETY
FOR CENTRAL ASIAN AFFAIRS

THE OXUS SOCIETY
FOR CENTRAL ASIAN AFFAIRS

ДИАЛОГТЫҢ ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ:
KAZAKHSTAN FUTURES

АҢДАТПА

2023 жылғы қаңтарда Oxus қоғамы Қазақстандағы АҚШ Елшілігінің Жұртшылықпен байланыс бөлімінің қаржылық қолдауымен Қазақстанда «Kazakhstan Futures» бір жылдық бағдарламасын іске қосып, 2050 жылға қарай Қазақстанның болашақ әлеуметтік-экономикалық проблемалары мен мүмкіндіктерін дамытудың ықтимал сценарийлерін зерделеу мақсатында семинарларға бастамашылық жасады. Тақырыптар инфрақұрылымды дамыту, климаттың өзгеруіне төзімділік, адам капиталын дамыту және тікелей шетелдік инвестициялар үшін ахуал секілді мәселелерді қамтыды. Бағдарламаға Қазақстан мен АҚШ-тан 26 сарапшы қатысты. Бірқатар баяндамаларды, ақпараттық брифингтер, жария іс-шаралар мен таныстырылымдарды қоса алғанда, бағдарламаның іс-шараларына Қазақстандағы мемлекеттік органдарды қоса алғанда, 100-ден астам сарапшылардан, жеке сектор өкілдерінен және мүдделі тараптардан тұратын түрлі топтар қатысты. Бағдарлама екі кезеңде жүзеге асырылды, 2023 жылдың қыркүйегінде басталған бірінші кезеңнен бастап, 2024 жылдың сәуіріндегі екінші кезеңде өткен жария іс-шаралар оның шарықтау шегі болды.

Қатысушылар төмендегідей сұрақтарға жауап берді:

- Қазақстанда декарбонизацияның болашағы қандай? Бұған қандай факторлар кедергі жасайды?
- Жасыл энергияға көшудің әлеуеті қандай?
- Жасыл энергияға көшудің барлық қазақстандықтарға пайда әкелетініне қалай кепілдік бере аламыз?
- Қазақстанның болашақ экономикасында маңызды пайдалы қазбалар қандай рөл атқара алады?
- Қоғамда және елдің әртүрлі аймақтарында экономикалық өсудің пайдасын қалай біркелкі бөлуге болады?

- Қазақстан өзінің инвестициялық ахуалын қалай жақсартта алады?
- Қазақстан өзінің өсіп келе жатқан халқы үшін жұмыс орындарын қалай қамтамасыз ете алады?
- Адам капиталын қалай жақсартуға болады? Бұл жерде білімнің атқаратын рөлі қандай?
- Қазақстан жасанды интеллект революциясын қалай тиімді пайдалана алады?

Төменде келтірілген есеп бағдарлама барысындағы негізгі тақырыптар мен талқылау нүктелерінің қысқаша мазмұнын білдіреді.

ЖАЛПЫ

Қазақстан экономикасы абсолютті түрде де, жан басына шаққанда да Орталық Азиядағы ең ірі экономика болып табылады. Қазақстан 2024 жылы ЖІӨ-нің орташа табысы 296 миллиард долларды құрайтын елге айналды.¹ Оның жан басына шаққандағы ЖІӨ-сі Ресейден, Қытайдан және Түркиядан алда. Бірақ Қазақстанның экономиканың үштен бірінен астамын құрайтын өндіруші салаларға (мұнай, газ, пайдалы қазбалар) тәуелділігі, сондай-ақ елдің теңізге шыға алмау жағдайы оны бағаның ауытқуы мен Украинаға басып кіру секілді геосаяси оқиғалар сынды сыртқы күйзелістерге осал етеді. Мұнай, газ және басқа ресурстар экспорттың төрттен үш бөлігін және салық түсімдерінің үштен бірінен астамын құрайды.² Алайда ресурстар таусылып, климаттың өзгеруі жаңартылатын энергия көздеріне көшуді қажет ететіндіктен, бұл көмірсутек ресурстарына тәуелділіктің негізі азая бастайды. 2019 жылы билікке келгеннен бері Президент Қасым-Жомарт Тоқаев экономиканы әртараптандыруға басымдық беріп,

¹ “World Economic Outlook Database: Kazakhstan,” International Monetary Fund, April 2024 <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/April/>

² “Reforming Kazakhstan: Progress, Challenges, and Opportunities,” OECD, January 2024, <https://www.oecd.org/eurasia/countries/OECD-Eurasia-Reforming-Kazakhstan-EN.pdf>

2023 жылғы халыққа Жолдауында «экономиканы әртараптандырудың қажеттілігі ешқашан мұнша өткір болған емес» деп мәлімдеді.³ Оның үкіметі өндіріс және туризм сияқты секторларды дамытуға күш салды, сондай-ақ цифрлық экономиканы дамыту үшін алғаш рет 2017 жылы енгізілген «Цифрлық Қазақстан» сияқты бастамаларды қолдады.⁴ Қазақстан өз экономикасының қазба отындары мен өндіруші салаларға тәуелділігіне назар аударуға тырысқанда, тұтастай алғанда, экономика мен қоғам үшін әлеуметтік және саяси салдарларды түсіну қажеттілігі артатын болады.

Президент Тоқаев «әділдік, инклюзивтілік және прагматизм» қағидаттарына негізделген әртараптандырудың қажеттігін атап өтті.⁵ Мұны жүзеге асыру үшін экономикалық өзгерістердің қарапайым адамдарға қалай әсер ететінін білу және түсіну қажет.

КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ЖАСЫЛ ЭНЕРГИЯҒА КӨШУ

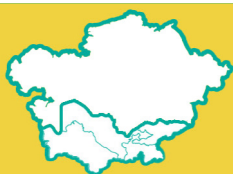
Қазақстан жаһандық климаттық дағдарыспен күресуде. Қазақстандағы температура әлемнің басқа бөліктеріне қарағанда тез өсуде және алдағы 70 жыл ішінде 5,3°C-ға артуы мүмкін.⁶ Қатты құрғақшылық, су тасқыны және шаңды дауылдар жиі орын алып, Қазақстандағы ең кедей және ең маргиналды қоғамдастықтардың өмір сүруі мен тіршілік ету құралдарына елеулі қауіп төндіреді.

³ "President Kassym-Jomart Tokayev State of the Nation Address on Economic Course for a Just Kazakhstan," Akorda.kz, 2023, <https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-economic-course-of-a-just-kazakhstan-283243>

⁴ "State Program 'Digital Kazakhstan'," KMGE, 2023, https://www.kmge.kz/en/state_program_en/

⁵ Ibid.

⁶ "Climate Risk Country Profile: Kazakhstan," World Bank, 2021, https://climateknowledgeportal.worldbank.org/sites/default/files/2021-06/15834-WB_Kazakhstan%20Country%20Profile-WEB.pdf

Біздің әріптестеріміз декарбонизация үшін Қазақстанда бірнеше қолайлы көрсеткіштердің бар екенін атап өтті:

1. **Р1. Жаңартылатын энергияны дамыту:** Қазақстан жаңартылатын энергияның, әсіресе жел мен күн энергиясының айтарлықтай ресурстарына ие. Елдің жазық, кең даласы мен күн шуақты климаты жаңартылатын энергия секторының дамуына жақсы жағдай жасайды. Қазақстанның жел энергетикасының әлеуетін сарапшылар жылына 920 млрд кВтсағ бағалайды, бұл ішкі энергия тұтырудан бес есе артық.⁷ Ел аумағының жартысына жуығы жылына 2,5 миллиард кВт/сағ әлеуеті бар күн панельдерін орнатуға жарамды.⁸
2. **Халықаралық ынтымақтастық:** Қазақстан Париж келісімі мен Тараптар конференциясы (ТК) процесін қоса алғанда, климаттың өзгеруіне қарсы күрес жөніндегі халықаралық бастамаларға қатысады. Бұл қатысу төмен көміртекті экономикаға көшуге көмектесу үшін халықаралық ұйымдар мен елдер тарапынан техникалық және қаржылық қолдау көрсетуге әкелді.

Климаттың өзгеруінің теріс әсерін азайту және тұрақты дамуға (яғни экология мен денсаулықты жақсарту, сондай-ақ сыртқы нарықтардағы бизнестің бәсекеге қабілеттілігін кеңейту) қол жеткізу үшін Қазақстан жаһандық декарбонизация қозғалысына қосылуда. Саясаттың әр алуан нұсқалары осы күш-жігерді көрсетеді. 2013 жылы еліміздің Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасын» бекітті, ал 2016 жылға қарай Қазақстан Климаттың өзгеруі жөніндегі Париж келісімін ратификациялады. 2023 жылы қазіргі Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Көміртегі бейтараптығына қол жеткізудің 2060 жылға дейінгі стратегиясын» (бұдан әрі – Декарбонизация стратегиясы) бекітті, онда «қазба отындарын өндіруді айтарлықтай қысқарту қажет» делінген.

⁷ "Kazakhstan Seeks to Tap Huge Wind Power Potential," Times of Central Asia, February 2024, <https://timesca.com/kazakhstan-seeks-to-tap-huge-wind-power-potential/>

⁸ "A Promising Green energy Resource in Kazakhstan: Solar Panels," Eurasian Research Institute, 2023, <https://www.eurasian-research.org/publication/a-promising-green-energy-resource-in-kazakhstan-solar-power/>

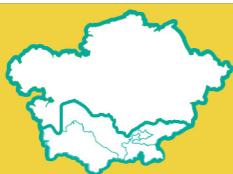
Стратегия өндірілетін энергетикалық ресурстардың ең экологиялық зияндыларының бірі болып саналатын көмір өндіруді қысқартуға бағытталған және Қазақстанды декарбонизациялау саясатының негізгі мақсаты болып табылады. Алайда, стратегияны іске асыру көмірді табиғи газбен алмастыруды көздейді, бұл өндіруді жалғастыруды немесе тіпті одан сайын ұлғайтуды қажет етеді. Алайда бұл инфрақұрылымға айтарлықтай инвестиция салуды және қазба отынынан біртіндеп бас тартуды қажет етеді. Қазақстан 2030 жылға қарай өзінің электр энергиясының 15 пайызын жаңартылатын энергия көздерінен, ал 2050 жылға қарай 50 пайызын өндіруге ниетті.⁹ Қазіргі уақытта бұл көрсеткіш 3%-дан сәл асады.¹⁰

«Kazakhstan Futures» аясындағы басқа да зерттеу топтары орнықты даму мәселелерімен және оның елдің жаңартылатын энергетикасының өсіп келе жатқан секторына тигізетін ықпалын зерттеумен айналысты. Қазақстан сонымен қатар жел және күн жобалары үшін сайын даланың отаны болып табылады. Қазіргі уақытта шахталарда тұрақсыз өндіру әдістері қолданылғанымен, елде төмен көміртекті технологияларға қажетті металдар қоры бар және олардың ресурстары әлі де пайдаланылмаған.¹¹ Саясат дұрыс болғанда, жалпы, Қазақстан мен Орталық Азия өз экологиясын жақсартып, төмен көміртекті болашаққа көшу үшін қажетті сирек кездесетін жер элементтерін жеткізуші бола алар еді. Бақылаушылар бұл мүмкіндіктерді басқа артықшылықтарға: технологияның таралуына, адам капиталының өсуіне және институционалдық құрылысқа, соның ішінде заңның үстемдігін жақсарту мен бюрократиялық тиімділікті арттыруға апаратын жол ретінде оптимистік тұрғыдан бағалайды.

⁹ “Green New Wave; How China Adapts to Central Asia’s Renewable Energy Landscape,” Carnegie Endowment, 2024, <https://carnegieendowment.org/posts/2024/04/green-new-wave-how-china-adapts-to-central-asias-renewable-energy-landscape?lang=en¢er=global>

¹⁰ “Kazakhstan’s Renewable Energy Sector Gains Momentum With 146 Facilities in Operation,” Astana Times, March 2024, <https://astanatimes.com/2024/03/kazakhstans-renewable-energy-sector-gains-momentum-with-146-facilities-in-operation/>

¹¹ “Zhanatas: A Test Case for International Financing in Kazakhstan’s Green Development,” Oxus Society, 2024, <https://oxussociety.org/zhanatas-a-test-case-for-international-financing-in-kazakhstans-green-development/>

Қазақстанның осы салада жалпы өсуіне кедергі келтіретін көптеген тежегіш факторлар бар. Біріншіден, Қазақстан экономикасы негізінен мұнай мен табиғи газға тәуелді. Екіншіден, елдегі қолданыстағы инфра-құрылым ескірген және жаңартылатын энергия көздерін ауқымда интеграциялау үшін жабдықталмаған. Үшіншіден, Үкіметтің қаулылары жаңартылатын энергияға инвестиция салуға айтарлықтай кедергілер жасауда. Оның үстіне, қазба отынына берілетін субсидиялар көбінесе елдегі жаңадан пайда болған жаңартылатын энергия көздері секторының экономикалық бәсекеге қабілеттілігіне нұқсан келтіреді. Төртіншіден, «жасыл» технологияларға көшу үшін озық жұмыс күшіне қажеттілік бар, ал елдің қазіргі технологиялық әлеуеті ең алдымен қазба отын саласына байланысты. Ақырында, мұнай өндіруді экономикалық әртараптандыру баламалы кіріс көздерін құру және қазба отын қорларының жаһандық азақына байланысты тәуекелдерді азайту үшін қажет.

МАҢЫЗДЫ МИНЕРАЛДАР

Қазақстанда сирек кездесетін металдар мен басқа да маңызды пайдалы қазбалардың 15 кен орны тіркелген, оның ішінде:

- Вольфрам: қоры – 2,2 млн тонна.
- Молибден: қоры – 1 млн тонна.
- Литий: қоры – 75 600 тонна.
- Тантал: қоры – 4600 тонна.
- Ниобий: қоры – 28 100 тонна.
- Бериллий: қоры – 58 000 тонна.¹²

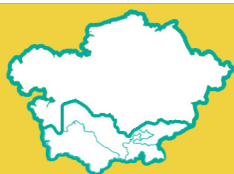
¹² “Kazakhstan Boasts 15 Rare Earth Deposits Earmarked for Deeper Exploration,” Astana Times, 2024, <https://astanatimes.com/2024/01/kazakhstan-boasts-15-rare-earth-deposits-eyes-for-deeper-exploration/>

Бұл кен орындары бүкіл әлемде сұранысқа ие, өйткені елдер таза энергияның баламаларына көшуде, бұл Қазақстанға негізгі жаһандық жеткізуші болуға және көмірсутектерді басыбайлы әртараптандыруды қолдауға мүмкіндік береді. Біріншіден, Қазақстан өзін электромобильдер мен күн панельдерін өндіру үшін шешуші маңызы бар литий, кобальт, никель және басқа да сирек кездесетін металдардың ірі жеткізушісі ретінде көрсете алады, бұл аса қажетті маңызды инфрақұрылымға инвестициялар тартуға көмектеседі. Екіншіден, пайдалы қазбалардың аса маңызды секторын дамыта отырып, Қазақстан қазба отынынан бас тарту арқылы өз экономикасын әртараптандыра алады. Бұл жаңа табыс ағындары мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін тудыруы мүмкін. Үшіншіден, аса маңызды пайдалы қазбаларға өсіп келе жатқан әлемдік сұраныс және Қытайдан тыс жеткізілімдерді әртараптандыру Қазақстан үшін өзінің тау-кен өндіру секторына инвестициялар тарту бойынша жаңа мүмкіндіктер туғызады, бұл «жасыл» инвестицияларды ынталандыруға ықпал етуі мүмкін. Вашингтондағы Benchmark Minerals Intelligence компаниясының мәліметі бойынша, Қытай сирек кездесетін металдардың әлемдегі ең ірі өндірушісі және өңдеушісі болып табылады. Benchmark деректеріне сәйкес, 2023 жылы празеодим мен неодим (PrNd) өндірісінің шамамен 71%-ы және PrNd тотықтарының 86%-ы Қытайға тиесілі болмақ¹³ АҚШ пен оның одақтастары бұл тәуелділікті ұлттық қауіпсіздік мәселесі деп атады және балама жеткізушілерді табуға күш салуда.¹⁴ Ақырында, пайдалы қазбаларды өндіру, өңдеу және қайта өңдеу саласындағы зерттеулер мен әзірлемелерге инвестиция сала отырып, Қазақстан экологиялық таза технологиялардың ірі жеткізушісі мәртебесін арттыра алады.

Маңызды пайдалы қазбалардан басқа, Қазақстан әлемдік уран нарығындағы негізгі ойыншы болып табылады, елдер атом энергиясы сияқты баламалы энергия көздерін іздейтіндіктен ол кеңейетін сияқты. Қазақстанда шамамен 316 000 метрикалық тонна уран қоры бар, бұл оны

¹³ Ibid.

¹⁴ "Central Asia Could Help Break the West's Dependence on China's Critical Minerals," The Hill, 2024, <https://thehill.com/opinion/4434965-central-asia-could-help-the-west-break-its-dependence-on-chinas-critical-minerals/>

ең ірі қоры бар елге айналдырады. Қазіргі уақытта ол шамамен 21 227 метрикалық тонна өндіреді, бұл жалпы әлемдік өндірістің 43 пайызын құрайды. Бұдан басқа, Қазақстанда 50-ден астам зерттелмеген уран кен орындары бар, бұл ретте қазіргі уақытта 17 кеніш уран өндіруге мүмкіндік береді.¹⁵ Қазақстан басқа елдерге ядролық энергетикаға көшуге көмектесе отырып, ядролық энергияны жеткізудің жаһандық тізбегінде негізгі ойыншы бола алады.

Әрине, өте маңызды пайдалы қазбаларға өсіп келе жатқан сұранысты қанағаттандыру үшін тау-кен секторы өсетін болса, экологиялық және әлеуметтік жағдайларға теріс әсер етуі мүмкін күрделі мәселелер әлі де қала береді. Сондай-ақ, өсіп келе жатқан әлемдік сұранысты қанағаттандырғысы келсе, Қазақстанның өзінің нормативтік-құқықтық базасын және білікті жұмыс күшін жаңғыртуына тура келеді.

ӘДІЛ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫ

Қазақстанда әртүрлі өңірлер мен демографиялық топтарда айтарлықтай теңсіздік және біркелкі дамымау фактілері байқалады. Ел бойынша табыс деңгейінде айтарлықтай айырмашылық бар. Мысалы, кіріс алушылардың алғашқы он пайызы төменгі он пайызбен салыстырғанда айтарлықтай жоғары табысқа ие, бұл Джини коэффициентінің жоғары болуына ықпал етеді. Гендерлік теңсіздік те байқалады: әйелдер арасындағы жұмыссыздық деңгейі ерлерге қарағанда жоғары (2022 жылы 5,7 пайызға қарсы 4,1 пайыз). Пандемия жұмыссыздық пен инфляцияның өсуімен қазіргі орын алып отырған теңсіздікті күшейтіп, табысы төмен үй шаруашылықтарына қатты әсер етті.

¹⁵ “Country Nuclear Power Profiles: Kazakhstan,” IAEA, 2021, <https://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/cnpp-2021/countryprofiles/kazakhstan/Kazakhstan.htm>

2022 жылы инфляцияның деңгейі 20,3 пайызға дейін өсті, бұл сатып алу қабілеті мен өмір сүру деңгейінің төмендеуіне әкелді. Орталық Азияның көптеген елдеріндегідей, Қазақстанда да қала мен ауыл арасында елеулі алшақтық бар.¹⁶ Осы кедергілерге қарамастан, Қазақстан Адам дамуы индексіне 193 елдің ішінде 67-ші орында тұр, ол «өте жоғары» адами даму санатына жатады, бұл Қазақстанның жетекші әлемдік экономикаға айналуының орасан зор әлеуетін айғақтайды.

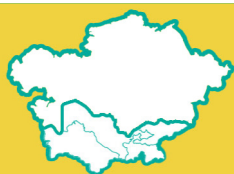
Сыбайлас жемқорлық экономиканың түрлі секторлары мен мемлекеттік институттарын қозғай отырып, Қазақстанда кең таралған проблема болып қала береді. Қазақстан Transparency International құрастырған Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексіне (СЖҚИ) салыстырмалы түрде төменгі орында. Сыбайлас жемқорлық Қазақстанның экономикалық саулығына айтарлықтай зиян келтіреді, бұл ретте тікелей шетелдік инвестициялар ағынының ауытқуы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерімен үнемі түсіндіріледі.¹⁷ Мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлық жобалар құнының артуына және ресурстарды тиімсіз бөлуге алып келеді. Мысалы, сыбайлас жемқорлық Қазақстандағы мемлекеттік инфрақұрылым жобаларының құнын 10-30 пайызға арттырады, бұл айтарлықтай қаржылық шығындарға алып келеді.¹⁸ Үкімет сонымен бірге кірісті де жоғалтады. Мысалы, кеденде тауарлардың тек 10-45 пайызы ғана декларация тапсырады, ал бұл айтарлықтай көлеңкелі экономика бар дегенді білдіреді, мұнда көбінесе кәсіпорындар салықтың әділ үлесін төлеуден қашады. Мұны көбінесе сауда деректерінен көруге болады. Дүниежүзілік банктің мәліметінше, Сыбайлас жемқорлыққа байланысты жүйелі проблемалардың болуы салдарынан Қазақстан ЖІӨ-сінің өсуі көбінесе әлеуетті деңгейден төмен.

Біздің әріптестеріміз қазақстандық қоғамда экономикалық игіліктердің бөлінуін және ел қалай неғұрлым әділ ел бола алатынын талқылады.

¹⁶ “Kazakhstan Country Report 2024,” BTI Transformation Index, 2024, <https://bti-project.org/en/reports/country-report/KAZ>

¹⁷ “Kazakhstan Economic Update: 2023-2024,” World Bank, 2024 <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/publication/economic-update-winter-2023-24>

¹⁸ Ibid.

Біріншіден, сарапшылар даму бағдарламалары инфрақұрылымға, денсаулық сақтауға, білім беруге және экономикалық мүмкіндіктерге баса назар аудара отырып, елдің әртүрлі аймақтарының нақты қажеттіліктері мен әлеуетіне бейімделуі тиіс екенін атап өтті. Салықтық жеңілдіктер, гранттар және төмен пайыздық несиелер арқылы даму деңгейі төмен және ауылдық жерлерге инвестицияларды ынталандыру арқылы инвестицияларды жақсырақ теңестіруге болады. Екіншіден, шәкіртақы иелері Қазақстанның қазіргі жаһандық экономиканың қажеттіліктеріне бейімделуі үшін білім берудің қолжетімділігі мен сапасын жақсарту, сондай-ақ өмір бойы оқытуға жәрдемдесу арқылы кадрлар құрамын жақсарту қажеттілігі туралы мәселені көтерді. Үшіншіден, елдегі цифрлық, сондай-ақ физикалық алшақтықты жою бойынша елеулі күш-жігерді қоса алғанда, кешенді көлік желілері мен байланыстарды құру қажет. Төртіншіден, кедейлік пен теңсіздікті азайту үшін зейнеткерлерге, жұмыссыздарға және басқа да осал топтарға тиімді әлеуметтік қорғау жүйелерін құру арқылы бүкіл ел бойынша денсаулық сақтау саласына қол жетімділікті жақсарту қажет. Ең соңында, біздің қатысушылар нашар дамыған аймақтардағы экономиканы ынталандыру үшін қаржыландыруды, оқытуды және жергілікті нарықтарға қол жетімділікті пайдалана отырып, шағын және орта бизнесті қолдаудың маңыздылығы мәселесін көтерді.

МОНОҚАЛАЛАРДЫҢ МАРГИНАЛДЫҒЫ

Қазақстанның 89 қаласының 27-сі экономикасы бір ғана секторға тәуелді моноқалалар болып табылады. Бұл қалалар өнеркәсіптік өндірістің 40%-ын құрайды, оларда 1,4 миллион адам тұрады.¹⁹ Елдің кеншілер қалаларының тұрғындары қазірдің өзінде ең бейшара күйге түскендердің

¹⁹ “Kazakhstan’s Monotowns Account for Nearly 40 Percent of Industrial Production but Problems Remain,” Astana Times, 2021, <https://astanatimes.com/2021/11/kazakhstans-monotowns-account-for-nearly-40-percent-of-industrial-production-but-problems-still-remain/>

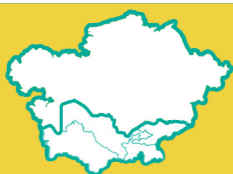
қабарында, өйткені олар көміртекті көп қажет ететін өндіріс салаларының Кеңес үкіметінен қалған мұрасымен және соған байланысты қоршаған ортаның ластануымен күресуге мәжбүр. Моноқалалардың маргиналдылығы 2011 жылы Жаңаөзендегі тәртіпсіздіктер кезінде шарықтау шегіне жетті, бұл кезде наразы тұрғындар үкіметтің қарулы күштерімен бетпестелді.²⁰ Осы оқиғадан кейін Үкімет Моноқалаларды дамыту және өңірлік даму бағдарламаларын қабылдады, бірақ бұл жұмсалған күш-жігер кеншілер қалаларының маргиналдылығы мәселесін шеше алмады, бұған елдің басқа аймақтарына белең алған және 2022 жылы Қанды қаңтар оқиғаларына әкелген Жаңаөзендегі наразылықтар дәлел бола алады.

Біздің зерттеушілеріміз 2013 жылғы «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасының және оған байланысты 2020 жылға арналған іс-қимыл жоспарының тау-кен өндіру секторына тәуелді моноқалаларға әсеріне ерекше назар аудара отырып, мұндай динамиканы «Kazakhstan Futures» бағдарламасы шеңберінде қарастырады.²¹ Қазақстан ішіндегі өсіп келе жатқан өңірлік теңсіздік экономиканың өндіруші компоненттеріне баса назар аударудың төмендеуіне байланысты ушығуы мүмкін.

Барлық мүдделі тараптар – Қазақстан Үкіметі, донорлар, азаматтық қоғам, инвесторлар және жергілікті халық – экономикалық әртараптандырудан пайда көргісі келеді. Бірақ бұл бастамаларды қалыптастыру кезінде әртараптандырудың мүмкіндіктеріне, сондай-ақ пайдалы қазбаларды өндіруге сүйенетін қоғамдастықтар үшін жағымсыз салдарларды азайту стратегияларына қатысты сарапшылар қоғамдастығы тарапынан көбірек үлес қажет.

²⁰ "What Happened in Zhanaozen?" The Diplomat, 2021, <https://thediplomat.com/2021/11/kazakhstan-what-happened-in-zhanaozen/>

²¹ "Decarbonizing Kazakhstan: What Awaits Mining Regions and Towns?" Oxus Society, 2024 <https://oxussociety.org/decarbonizing-kazakhstan-what-future-awaits-mining-regions-and-towns/>

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ АХУАЛДЫ ЖАҚСARTУ

2024 жылғы наурыздағы жағдай бойынша Қазақстандағы ТШИ-дің таза ағыны шамамен 2,83 млрд АҚШ долларын құрады.²² Тарихи тұрғыдан алғанда, ТШИ Қазақстанда айтарлықтай елеулі болды: ТШИ-дің жалпы көлемі ел тәуелсіздігінің алғашқы үш онжылдығында 431 миллиард АҚШ долларынан асты.²³ Құрама Штаттар шамамен 36,5 миллиард доллар инвестиция салған ең ірі инвесторлардың бірі болып табылады.²⁴ 2024 жылдың бірінші тоқсанында негізгі капиталға салынған инвестициялар \$8 млрд құрады, оның басым бөлігі инфрақұрылымдық және өнеркәсіптік жобаларға жұмсалды.²⁵ Негізгі капиталға салынған инвестициялар ЖІӨ пайызымен 2023 жылдың бірінші тоқсанында 11 пайызға бағаланды.²⁶ Азия Даму Банкі (АДБ) Қазақстан ЖІӨ-нің өсімін 2024 жылы 3,8 пайыз деңгейінде, 2025 жылы 5,3 пайызға дейін күтілетін өсуін болжайды. Өсім мұнай өндірісінің ұлғаюына және тау-кен өнеркәсібі мен инфрақұрылымға салынатын инвестициялардың жалғасуына байланысты болады деп күтілуде.²⁷ Дүниежүзілік банк сонымен қатар 2024 жылы 3,4 пайыз төмен қарқынмен, содан кейін өндірістік қуаттылықтың өсуіне қарай кейінгі жылдары 4,5-5 пайызға дейін жеделдейтін болса да, тұрақты экономикалық өсімді болжайды.²⁸

Едәуір инвестиция жаңартылатын энергетикаға бағытталады, бұл орайда Үкімет энергетикалық баланстағы жаңартылатын энергия көздерінің

²² "Kazakhstan's Foreign Direct Investment," CEIC Data, 2024, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/kazakhstan/foreign-direct-investment>

²³ "Recent Developments in Kazakhstan's Investment Landscape," Astana Times, 2024, <https://astanatimes.com/2024/03/recent-developments-in-kazakhstans-investment-landscape/>

²⁴ "Investment Statistics," Stat.gov, 2024, <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-invest/>

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ "Kazakhstan Economic Forecast," Asian Development Bank, 2024, <https://www.adb.org/news/adb-forecasts-kazakhstan-economy-grow-3-8-2024-5-3-2025>

²⁸ Ibid.

үлесін ұлғайтуға ұмтылады. Бұл секторға салынатын инвестициялар ұзақ мерзімді орнықты дамуға және экономиканы әртараптандыруға ықпал етеді деп күтілуде.²⁹ Қызмет көрсету секторында, әсіресе саудада, көлікте және қонақ үй бизнесінде де айтарлықтай өсім мен инвестициялар күтілуде, бұған Қазақстанның стратегиялық орналасуы ықпал етеді.³⁰

Елдегі жалпы инвестициялық ахуалды жақсарту бірқатар маңызды шаралар қабылдауды талап етеді. Біріншіден, Қазақстан бизнес ашу және жүргізу үшін нормативтік рәсімдерді жеңілдетуге, бюрократиялық кедергілерді азайтуға және тиімділікті арттыруға, сондай-ақ реттеуші саясатты қабылдау кезінде жалпы ашықтық пен болжамдылықты арттыруға тиіс. Екіншіден, әділетті және тиімді жүйе құру, сондай-ақ меншік құқығын нығайту үшін сот реформалары шешуші мәнге ие болады. Саясаттың басқа да көтерілген мәселелеріне мыналар кірді: сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, инвестициялық ынталандыру, инфрақұрылымға салынатын инвестициялар, адам капиталын дамыту және институттарды нығайту.

ІСКЕ ҚОСУ МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙТУ

Орталық Азияның қалған бөлігі сияқты, Қазақстанның да теңізге шығатын жолы жоқ әрі көршілермен қарым-қатынасы да күрделі. Қазақстанның экономикасы экспортқа бағдарланған, ол мұнай мен ілеспе тауарларды жеткізуге мейлінше тәуелді (экспорттың жалпы көлемінің 58 пайызы). Қазақстан сондай-ақ негізгі транзиттік мемлекет болып табылады. 2029 жылға қарай Қазақстанның транзиттік тасымалы 35 миллион тоннаға дейін өседі, ал теміржол жүк тасымалы 3%-ға, яғни 246 миллион тоннаға

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

дейін артады деп күтілуде.³¹ Тұрақты сауда және экономикалық өсу көрші мемлекеттер арқылы сауда дәліздерінің дамуына байланысты.

Сауда көлемі мен өткізу қабілеттілігінің арақатынасы тұрғысынан желінің ағымдағы өнімділігін сақтау үшін Қазақстан жолдарының өткізу қабілеті 2030 жылға қарай бүгінгі деңгейден 151%-ға және 2050 жылға қарай 350%-ға жетуі тиіс.³² Бұл айтарлықтай инвестицияны қажет етеді. Қазақстанда қолданыстағы көлік инфрақұрылымының 75%-ы ауыстыруды немесе оңалтуды талап етеді, ал экономикалық және демографиялық өсімді қолдау үшін орта есеппен 2040 жылға дейін инфрақұрылымға 292 миллиард доллар (немесе ЖІӨ-нің 3,93%-ын) жұмсау қажет.³³ Қазақстан Президенті Қ.Тоқаев қараша айында жауапты ведомстволарға 2029 жылға қарай 4000 шақырымнан астам жолды қайта жаңартуды тапсырып, еліміздің ЖІӨ-дегі көлік пен логистика үлесін алдағы үш жылда 9%-ға дейін ұлғайтуға ниетті екенін мәлімдеді.³⁴ Қазіргі уақытта Қазақстан жол секторында 34 миллиард доллар және теміржол секторында 4,4 миллиард долларлық инвестициялық жобаларды іске асыруда, мұнда қаржыландырудың 32%-ы халықаралық қаржы институттарынан түседі.³⁵

Жыл сайын ел ЖІӨ-нің шамамен 1-2%-ын инфрақұрылымға инвестицияға жұмсайды, оның едәуір бөлігі жөндеуге кетеді. ЖІӨ шамамен 180 миллиард долларды құраса, бұл жыл сайын инфрақұрылымды ұстауға, соның ішінде жолдарды жөндеуге, қоғамдық ғимараттар мен инженерлік желілерді күтуге шамамен 1,8-3,6 миллиард доллар жұмсалатынын білдіреді.³⁶ Есептерге сәйкес, ел жыл сайын тек жолдарды жөндеуге 300 миллион доллардан астам қаражат жұмсайды. Бұл көрсеткіш Үкімет «Нұрлы жол» инфрақұрылымын дамыту бағдарламасы шеңберінде жол желісін кеңейтіп,

³¹ "Kazakhstan Redefines Global Trade Routes," Inco Docs, 2024, <https://incodocs.com/blog/kazakhstan-global-trade-routes/>

³² Trends in Kazakhstan's Sustainable Infrastructure Investments," OECD, 2023, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/a8bff43d-en/index.html?itemId=/content/component/a8bff43d-en>

³³ Ibid.

³⁴ "Kazakhstan to Strengthen Position as Key Transit Hub in Eurasia," Astana Times, 2023, <https://astanatimes.com/2023/09/kazakhstan-to-strengthen-position-as-key-transit-hub-in-eurasia/>

³⁵ Ibid.

³⁶ "Infrastructure Failure Tests Kazakhstan's Government," The Diplomat, 2022, <https://thediplomat.com/2022/12/infrastructure-failure-tests-kazakhstans-government/>

көлік қатынасын жақсартқан сайын өседі деп күтілуде. Қазақстанның жолдары суық температура мен қалың қарға төтеп беруге мәжбүр, бұл көктайғаққа және қауіпті көлік жүргізуге әкеледі. Мұздату-еріту циклі жол төсеміне, соның ішінде жарықтар мен шұңқырларға айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін.

Өзінің Еуразияның орталығында орналасқан геосаяси жағдайын пайдалану үшін Қазақстанның неғұрлым тегіс және жылдам сауда жолдарын қамтамасыз етуде темір жолдарын, автомагистральдары мен порттарын жаңғыртып, кеңейтуге қомақты ресурстарды инвестициялауына тура келеді. Үкімет сонымен бірге бұған сауда тиімділігі мен байланысын арттыру үшін логистикалық орталықтар мен еркін сауда аймақтарын дамыту арқылы қол жеткізе алады. Қатысушылар сонымен қатар Таяу Шығыс сияқты стратегиялық аймақтармен кешенді экономикалық серіктестік аймақтың тартымдылығын арттыруға көмектесетінін атап өтті. Қатысушылар Орталық Азиядағы байланыс артта қалғанын және өңірдің жалпы өңірлік сауда аймағын құру үшін инфрақұрылымды дамытуды үйлестіру бойынша жұмыс істеу керектігін атап өтті. Ең соңында, Қазақстан халықаралық нарықтарға неғұрлым тиімді шығу үшін электрондық коммерцияны және цифрлық сауда платформаларын ілгерілетуі тиіс. Сандық шешімдерді кеден кедергілерді азайту және трансшекаралық алмасуды оңтайландыру үшін де қолдана алады.

Қазіргі уақытта Қазақстанның сыртқы саудасының төрттен үштен астамы Ресей арқылы солтүстік бағыт бойынша транзитпен өтеді. Бұл бағыттың өміршеңдігіне Ресейдің Украинаға басып кіруі әсер еткендіктен, балама бағыт — Кавказ бен Түркия арқылы өтетін Орта дәліз – перспективті балама болды. Ортаңғы дәліз Астана үшін проблемаларды да, мүмкіндіктерді де білдіреді. Бұл бағыт Қазақстанға оның экономикасының бір бөлігін Ресейден бөлуде пайда әкеледі және оңтүстіктегі көршілермен серіктестікті кеңейтуге мүмкіндік береді. Сауда бағыттарын бәсекеге қабілетті ету үшін бүкіл аймақ бойынша теміржол, автомобиль және теңіз көліктерін

біріктіру үшін мультимодальды шешімдерді табу негізгі міндет болады. Дәліз өңірлік дамуды ынталандыру, жұмыс орындарын құру және тікелей шетелдік инвестицияларды ұлғайту үшін айтарлықтай мүмкіндіктер береді.

Қытайдың BRI жобасы сауда көлемін ұлғайту және оның тікелей көршілерімен байланысын жақсарту үшін мүмкіндіктер жасай отырып, Қазақстанға пайда әкелуді жалғастырады. Қазақстан басынан бастап қытайлық BRI бастамасының орталық ойыншысы болды және Қытайдың ресми тұлғалары оны көбінесе «белбеу» деп атайды. Ең өршіл жобалардың бірі – «Қорғас қақпасы», Қытай мен Қазақстанның шекарасында орналасқан қала – «құрғақ порт». Бұл жоба Қытайдан Еуропаға құрлықтағы сауда жолдарын кеңейте отырып, теміржол желісіндегі айырмашылықтарға байланысты тауарларды Қытайдың пойыздарынан қазақстандық пойыздарға ауыстыруды жеңілдетеді. «Қорғас қақпасы» құрылған сәттен бастап жүк көлемі мен сауда көлемін едәуір артты.³⁷ Басқа негізгі инфрақұрылымдық жобаларға Еуразия құрлығындағы байланыстар мен сауда тиімділігін жақсартуға бағытталған теміржол, автомобиль жолдары және порттар сияқты көлікті, логистиканы және өнеркәсіпті дамыту кіреді.³⁸ Астана халықаралық қаржы орталығы (АХҚО) халықаралық стандарттармен және түрлі қаржы құралдарымен тұрақты әрі озық нарықты ұсына отырып, BRI жобаларын ілгерілетуде шешуші рөл атқарады. Бұл Қазақстанның BRI-мен байланысты инвестициялар үшін орталық ретіндегі тартымдылығын арттырды.

Қазақстанның стратегиялық жағдайы және BRI-ге белсенді қатысуы маңызды инвестициялар мен даму жобаларына алып келді. Бұл бастамалар оның инфрақұрылымын өзгертеді, сауда жолдарын кеңейтеді және экономикалық өсуге ықпал етеді. Алайда, ашықтық пен басқаруға қатысты мәселелерді шешу ұзақ мерзімді перспективада BRI инвестицияларының пайдасын арттыру үшін өте маңызды болады.

³⁷ “Kazakhstan: A Key Strategic Partner,” Focus, 2024, <https://focus.world-exchanges.org/articles/kazakhstan-key-strategic-partner>

³⁸ Ibid.

БАЛАМАЛЫ СЕКТОРЛАРДЫ ДАМУ

Қазақстан халқы тұрақты өсуде. 2024 жылғы жағдай бойынша халық саны шамамен 19,83 миллион адамды құрайды, бұл өткен жылмен салыстырғанда өсу қарқынын шамамен 1,13 пайызға көрсетеді.³⁹ Бұл үрдіс уақыт өте келе жалғасты. Қалалық көші-қон да халықтың өсуіне ықпал етеді, өйткені адамдар жақсы мүмкіндіктер іздеп Алматы және Астана сияқты ірі қалаларға көшуде.⁴⁰ Жалпы, Қазақстанда еңбек нарығына қатысу деңгейі жоғары болып қалуда - 15-64 жас аралығындағы халықтың шамамен 77 пайызы 2022 жылы еңбек нарығына белсенді қатысады.⁴¹

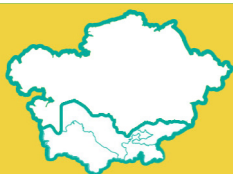
Ресми жұмыссыздық деңгейі 5-6 пайыздың аралығында ауытқып отырады, дегенмен бұл статистиканың дұрыстығына қатысты алаңдаушылық бар. Әйелдер ерлерге қарағанда жұмыссыздық мәселесіне көбірек ұшырайды. Жалақыға келетін болсақ, Қазақстанда перспективті үрдістер байқалады. 2023 жылдан бастап ең төменгі жалақы 85 000 теңге деңгейінде белгіленді, мамандардың орташа жалақысы 400 000 теңгеден, ал басшылардың орташа жалақысы 800 000 теңгеден басталады. АТ мамандары, деректерді талдаушылар және қаржыгерлер сияқты сұранысқа ие кәсіптерде бастапқы жалақы көбінесе 700 000-нан 800 000 теңгеге дейін өзгеріп отырады.⁴² Өсуге қарамастан, еңбек нарығы біліктіліктің сәйкес келмеуі және жаңғырту қажеттілігі сияқты мәселелерге тап болады. Өзгермелі экономиканың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кәсіптік оқыту мен білім беруді жақсартуға деген ұмтылыс бар.

³⁹ "Kazakhstan," Worldometer, 2024, <https://www.worldometers.info/world-population/kazakhstan-population/>

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ "Kazakhstan: Country Profile," World Bank, 2024 <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview>

⁴² "Labor Market Salaries in Kazakhstan: What to Expect in 2024," Smarthr.kz, 2024 <https://smarthr.kz/en/news-en/labor-market-salaries-in-kazakhstan-what-to-expect-in-2024/>

Өзінің өсіп келе жатқан халқына жұмыс орындарын құру үшін Қазақстан мұнай мен газ шеңберінен шығып, жаңартылатын энергия көздеріне, өндіріске, ақпараттық технологияларға, туризмге және ауыл шаруашылығына инвестиция салуға мәжбүр болады, мұнда Қазақстан өсу үшін үлкен әлеуетінің бар екенін көрсетеді. Үкімет сонымен қатар көбірек жұмыс орындарын құру және жергілікті дамуды ынталандыру үшін қаржыландыру мен оқыту арқылы шағын және орта бизнестің өсуін ынталандыруда көп нәрсе жасай алады. Бұл кәсіпорындар сонымен қатар ішкі экономикадағы инновацияларды ынталандыруға көмектесетін инкубаторлар, акселераторлар және грант дистрибьюторларының стартап экожүйесінің бөлігі бола алады. Ойластырылған саясат пен технопарктерді кластерлеу арқылы ел жоғары технологиялық жұмыс орындарын құруға жол ашуы мүмкін. Макродеңгейде Қазақстан Үкіметі экономиканың өсуінің қозғаушы күші болу үшін ірі ауқымды көлік инфрақұрылымы мен цифрлық инфрақұрылымға инвестиция салуға тиіс. Ақырында, Астана Қазақстанның шетелдік инвестициялар үшін ашық екенін түсіндіру үшін бизнесті жүргізу шарттарын және жергілікті нормативтік-құқықтық базаны жақсартуға тиіс.

Қатысушыларды Қазақстанда экономикалық өсуді ынталандыру үшін ЖИ-ды қалай пайдалануға болатындығы қызықтырды. Біріншіден, олар жасанды интеллект пен машиналық оқыту курстарын университеттің бағдарламалары мен техникалық мектептеріне біріктіруді және жасанды интеллект технологияларына бейімделу үшін қазіргі қызметкерлердің біліктілігін арттыру мен қайта даярлау бағдарламаларынан өтуді ұсынды. Екіншіден, Үкімет ҒЗТКЖ гранттарын беру үшін жергілікті инновацияларды дамыта алады. Мұны қолдай отырып, Үкімет ғылыми орталар, өнеркәсіп және жергілікті өзін-өзі басқару органдары арасындағы ынтымақтастыққа ықпал ету үшін арнайы жасанды интеллект саласында мамандандырылған зерттеу орталықтарын құруға ұмтылуы керек. Үшіншіден, ЖИ-ді қолданыстағы өнеркәсіпке жақсырақ интеграциялауда Қазақстан ЖИ шешімдерін енгізуді жеңілдету үшін мемлекеттік-жекеменшік

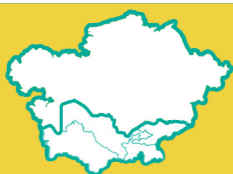
әріптестікті көтермелеуге тиіс. Ең ақырында, Қазақстан жасанды интеллекттің жергілікті дамуын қолдау үшін өзінің деректер инфрақұрылымын нығайтып, қалалық аудандардағы ресурстарды неғұрлым тиімдірек басқару үшін ақылды қалалардың дизайнын пайдалануға тиіс.

ТҮЙІНДЕР МЕН ҰСЫНЫМДАР

«Kazakhstan Futures» бағдарламасы Қазақстанның жасыл және әртараптандырылған экономикаға көшуіне қарай оның алдында тұрған көп қырлы мәселелері мен мүмкіндіктерін зерделеу үшін кешенді платформа ұсынды. Сарапшылар, жеке сектордың көшбасшылары мен мүдделі тараптар арасындағы мұқият диалог пен ынтымақтастықтың арқасында Үкіметте Қазақстанның орнықты даму жолындағы әлеуетін де, кедергілерін де көрсететін бірнеше маңызды тақырыптар пайда болды.

Жасыл энергетикаға көшу: Қазақстанның жаңартылатын энергия көздерін декарбонизациялау мен дамытуға деген ұмтылысы оның айтарлықтай жел және күн ресурстарының, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастықтың күш-жігерінің арқасында айқын көрінеді. Елдің 2050 жылға қарай жаңартылатын энергия көздерінен электр энергиясының 50 пайызын өндірудегі өршіл мақсаттары мақтауға тұрарлық, бірақ бұл мақсаттарға жету үшін ескірген инфрақұрылыммен, нормативтік кедергілермен және қазба отын салаларындағы білікті жұмыс күшіне байланысты айтарлықтай кедергілерді жеңу қажет болады.

Маңызды минералдар: литий, вольфрам және уран сияқты аса маңызды минералдардың орасан зор қорына ие бола отырып, Қазақстан экологиялық таза энергетикаға көшу үшін қажетті негізгі әлемдік жеткізуші

болуға дайын. Бұл сектордың дамуы экономиканы әртараптандыруды ынталандыруа, жұмыс орындарын құруа және елеулі шетелдік инвестицияларды тарта алады. Алайда пайдалы қазбаларды өндірудің тұрақты тәжірибесі және нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру экологиялық және әлеуметтік салдарларды азайту үшін шешуші мәнге ие болады.

Экономикалық әртараптандыру және инклюзивтілік. Талқылау барысында өңірлік айырмашылықтарды жоюға және экономикалық өсудің пайдасы қоғамның барлық топтарына жетуін қамтамасыз етуге бағытталған жеке даму бағдарламаларының маңыздылығы атап өтілді. Білім беруді, денсаулық сақтауды және инфрақұрылымды жақсарту, әсіресе нашар дамыған аймақтарда, шағын және орта бизнесті қолдаумен қатар, әділетті және тең құқықты экономиканы құру үшін өте маңызды болады.

Инвестициялық ахуал: Инвестицияларды тарту және қолдау үшін Қазақстанның өзінің нормативтік-құқықтық базасын ұтымды ету, меншік құқығын нығайту және ашықтықты арттыруы қажет. Сот реформалары мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар инвесторлардың сенімін одан әрі нығайтады, ал инфрақұрылым мен адам капиталына салынатын қомақты инвестициялар ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылық пен өсуге ықпал етеді.

Жасанды интеллект пен технологиялық жетістіктерді пайдалану: жасанды интеллектіні білім беру мен өнеркәсіпке интеграциялау, мамандандырылған зерттеу орталықтары арқылы жергілікті инновацияларға жәрдемдесу және деректердің сенімді инфрақұрылымын дамыту Қазақстан үшін жасанды интеллект төңкерісін пайдалану жолындағы маңызды қадамдар болып табылады. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік пен «ақылды қала» бастамалары тұрақты қалалық басқару және экономикалық тиімділік үшін ЖИ-ді пайдалануда шешуші рөл атқарады.

Қазақстан стратегиялық инвестициялар арқылы өз экономикасын жасыл энергетикаға, аса маңызды пайдалы қазбаларға және технологиялық жетістіктерге айналдыру үшін орасан зор мүмкіндіктерге ие бола отырып, бетбұрыс кезеңінде тұр. «Kazakhstan Futures» бағдарламасының түсінігі мен ұсынымдары инклюзивті саясаттың, орнықты тәжірибелердің және халықаралық ынтымақтастықтың қажеттігін баса көрсете отырып, осы өткелдерді жүзеге асыру үшін Жол картасын ұсынады. Қазақстанның алға жылжуына қарай әр түрлі мүдделі тараптармен тұрақты өзара іс-қимыл және бейімделу саясаты гүлденген, орнықты және әділ болашақты іске асыру үшін маңызды мәнге ие болады.

